

13.-14. sajandi kalmistu Karjas

1949. aastal avastati Karja karjamõisa läheduses ehitustöödel 18 luustikku, mille juures oli ka vanu esemeid. Tegemist oli muistse kalmistuga, mida 1955. aastal asus uurima arheoloog Aita Kustin. Selleks ajaks oli osa kalmistust jäänud juba hilisema ehituse alla, kuid suurem osa õnnestus siiski läbi kaevata. Kalmistu algne suurus võis olla olnud kuni 400 m².

Leiti 34 luustikku, kuid algselt võis siin Kustini hinnangul olla maetud kuni 70 inimest. Kõik surnud olid asetatud haudadesse pea lääne poole, s t kristliku kombe kohaselt, mitmete juures oli säilinud kirstu osi. Üsna paljudele surnutele oli pandud kaasa väikeseid esemeid, näiteks nuge, või olid nad maetud pidulikus rõivastuses koos pronksist või vahel isegi hõbedast ehetega. Esemed dateerisid kalmistu 13.-14. sajandisse.

Matmiskombestiku järgi võib öelda, et Karja kalmistule (nimetatud vahel ka Karja Pärsama kalmistuks) maetud olid kristlased. Asukoht hilisema mõisa päris kõrval põllumaade keskel lubab oletada, et tegu oli väikese erakiriku juures paiknenud kristliku surnuaiaga. Üsna rohked panused viitavad selgelt eesti soost maaomanikele-vasallidele, kellele tolleaegne mõis ilmselt kuulus.

34-st leitud luustikust kuulusid 13 meestele, 10 naistele ja 11 lastele. Laste suremus oli tollal kõrge ning taoline jaotus üsna ootuspärane. 6 naist ja 2 meest oli surnud vanuses 35-50 aastat, 3 naist ja koguni 6 meest üle 50 aasta vanusena, mis tol ajal oli kõrge iga. 4 meest olid surnud vanuses 25-35 aastat.

Esemeid, esmajoones ehteid leiti kõige enam naiste matustest, meeste puhul esines panuseid harva. Jutt on siiski üksnes neist esemeist, mis üle 600-700 aasta meieni säilisid, seega esmajoones metallist asjadest. Toredatest kangastest, tikanditega või karusnahksed rõivad, kui neid Karja kalmistule maetutel ka leidus, nii kaua enamasti ei säili. Tekstiilijäänuseid Karja kalmistult siiski leiti – mõnede surnute rõivad olid olnud kaunistatud pronksist rõngakeste ja spiraalikestega, mis aitas säilitada ka riidekiude nende ümber. Sellise kaunistusega olid eeskätt naiste sõbad või peakatted. Mõned naised olid olnud kaunistatud ehtenõelte või hoburaudsõlgedega õlgade kohale kinnitatud rinnakeedega, mõnel oli sõrmes sõrmus, paljudel vööli või kirstus nuga. Suur osa ehteid ning pronkskaunistustega rõivaid polnud aga surnul küljes, vaid asetatud kirstu surnu selja alla. Meeste kõige tüüpilisemaks panuseks oli nuga, vahel pronksääriseiga tupes ja kinnitatud vööle raudlülidest keti abil, vöö oli olnud kinnitatud rauast või pronksist pandlaga.

Lastele oli pandud kaasa asju sama rohkesti, kui täiskasvanutelegi. Ühe 7-8-aastase lapse hauast leiti kaks 13. sajandi keskpaiga hõbedast ripatsmünti, vöökett ja väga rikkalikult pronksspiraalikestega kaunistatud kuue alläär. 8-9-aastasele lapsele, tõenäoliselt tüdrukule, oli antud kaasa kaks spiraalkäevõru, hoburaudsõlg ja helmekee, tema rinnaesine ja peakate olid kaunistatud

pronksspiraalikestega. Samas olid ühe pooleteise- kuni kaheaastaselt surnud lapse panusteks üksnes kolm väikest pronkskuljust.

Karja kalmistult leitud luude antropoloogiline analüüs võimaldab piiluda 700 aastat tagasi surnud inimeste igapäevaellu. Enamik neist oli kannatanud lapsepõlves alatoitluse all. Eriti naiste söögisedel oli koosnenud peamiselt teraviljatoitudest, meeste söögilaual oli naistest sagedamini olnud ka punast liha. Samas olid mehed teinud elu jooksul palju füüsiliselt rasket tööd, naistest võis seda öelda vaid ühe surnu kohta. Karja kalmistule maetud meeste keskmiseks pikkuseks oli 167,4 cm, sealjuures vaid kolme mehe kasv ületas 170 cm piiri. Naiste keskmiseks pikkuseks oli 157,4 cm.

Södaderohke 13. sajand kajastus ka Karja luustikes. Üks 25-35-aastaselt surnud mees oli saanud korduvalt haavata, tõenäoliselt lähivõitluses, osa haavadest oli küll paranenud, kuid mitte korralikult. Alla 40-aastane mees oli tapetud selja tagant saadud löögiga pähe. Kõige dramaatilisem oli olnud ühe seitsmeaastase lapse surm – tema kolju oli sõna otseses mõttes löödud pooleks terava eseme, tõenäoliselt mõõga või kirvega.

Keskajal oli tavaliselt kõrge 25-35-aastaste naiste suremus seoses raseduste ja sünnitustega. Karja kalmistu uuritud skelettide hulgas sellised puudused. Küll oli aga tõenäoliselt sünnitamisel surnud üks 35-45-aastane naine. Tegu oli ilmselt olulise emandaga, keda kaunistasid kaks laia hõbekäevõru. Matjad olid hoolitsenud ka sündimata lapse eest, kelle väikesed luud leiti ema vaagnaluude juurest. Nende kohale, seega siis ema kõhule, oli pandud mõnest helmest ning müntripatsist koosnev kee. Naise rinna pealt leiti nuga, mille ülesandeks oli ilmselt kaitsta nii ema kui last kurjade jõudude eest.